

ОЦІНКА РИЗИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, АБО ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ПІД ЧАС НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Бондар М.І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку підприємницької діяльності,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Бондар Т.А.,

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

- А** Виокремлено види ризику легалізації злочинних доходів, які підлягають оцінці аудиторами (аудиторськими фірмами). Для здійснення оцінки ризику легалізації злочинних доходів аудитор (аудиторська фірма) має виконати такі дії: ідентифікацію клієнта; оцінку системи внутрішнього контролю на предмет можливої наявності операцій клієнта, які можуть здійснюватися з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; аналіз господарської діяльності клієнта (щодо його участі в операціях легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму) під час надання аудиторських послуг.
- Б** Ризик легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, суб'єкт первинного фінансового моніторингу, ідентифікація ризику, оцінка ризику, ризик участі, ризик невиявлення, підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків.

ОЦЕНКА РИСКОВ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЯ) ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ, ИЛИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ТЕРРОРИЗМА ПРИ ОКАЗАНИИ АУДИТОРСКИХ УСЛУГ

Бондарь Н.И.,

д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета предпринимательской деятельности,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Бондарь Т.А.,

к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

- А** Определены виды риска легализации преступных доходов, которые подлежат оценке аудиторскими фирмами. Для осуществления оценки риска легализации преступных доходов аудитор (аудиторская фирма) должны выполнить такие действия: идентификацию клиента; оценку системы внутреннего контроля касательно возможного наличия операций, которые могут осуществляться с целью легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем; анализ хозяйственной деятельности клиента (относительно его участия в операциях легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем, или финансирования терроризма) во время оказания аудиторских услуг.
- Б** Риск легализации доходов, полученных преступным путем, субъект первичного финансового мониторинга, идентификация риска, оценка риска, риск участия, риск невиявления, подход, основанный на оценке рисков.

RISK ASSESSMENT OF MONEY LEGALIZATION (LAUNDERING) AND TERRORIST FINANCING WHEN PROVIDING AUDIT SERVICES

Bondar M.I.,

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Accounting of Business Activities, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

Bondar T.A.,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

- A** Types of risks of money laundering, which are subject to assessment by auditors (audit firms) are determined. To estimate the risk of money laundering the auditor (audit firm) should act as the following: client identification, assessment of internal control system for possible availability of transactions, which can be carried out for money legalization (laundering), analysis of client's business activities (on participation of the client in operations of money legalization (laundering) and terrorist financing) when providing audit services.
- B** Risk of money laundering, subject of primary financial monitoring, risk identification, risk assessment, risk of participation, risk of non-detection, the risk assessment approach.

Постановка проблеми

На сьогодні проблема боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, набула особливої актуальності у всьому світі. Україна не стала винятком. Ефективне й безпечне функціонування

фінансової системи нашої держави неможливе без адекватних інституційних механізмів і заходів зі стримування та протидії відмиванню нелегальних доходів. Останні десятиліття в країні активно

створюється та вдосконалюється законодавча й нормативна база, яка пов'язана з приведенням у відповідність до міжнародних стандартів національної системи боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (системи фінансового моніторингу), з метою задоволення рекомендацій різних міжнародних структур.

Побудова системи внутрішнього фінансового моніторингу, суб'єктами якої є аудитори (аудиторські фірми), використовуючи підхід, заснований на оцінці ризиків, відповідає міжнародним тенденціям у цій сфері. Інтеграційні процеси та пов'язані з ними ризики визначили необхідність активної участі аудиторів (аудиторських фірм) у фінансовому моніторингу, що зумовило актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематику системи фінансового моніторингу в Україні на теоретичному й практичному рівнях висвітлювали у своїх працях О.І. Барановський, В.М. Гейц, А.Г. Загородній, Ю.Ю. Кочинев, А.В. Мамишев, Н. Шульга, І.Ю. Чумакова та інші.

Більшість публікацій у цій галузі присвячені проблемам нормативно-правового регулювання діяльності аудиторів (аудиторських фірм) як суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) або критичному аналізу їх обов'язків у сфері фінансового моніторингу. При цьому залишається невирішеною проблема економічної ефективності заходів (дій) аудиторів (аудиторських фірм) під час виконання своїх обов'язків як СПФМ, яка полягає у спрямованості дій аудитора (аудиторської фірми) на збір інформації за встановленими законодавством формальними ознаками, що потребує значних ресурсів для виявлення операцій клієнта, які засвідчують легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Мета статті полягає в дослідженні сутності підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків та розробці організаційних основ реалізації фінансового моніторингу аудитором (аудиторськими фірмами) під час надання аудиторських послуг.

Виклад основного матеріалу

Дієвим механізмом стримування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а через нього й нелегального підприємництва в цілому, є реалізація сукупності заходів з організації внутрішнього (первинного) фінансового моніторингу на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Основним законодавчим актом у цій системі став Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (зі змінами та доповненнями) від 28.11.2002 р. № 249-IV [8] (*далі* – Закон № 249-IV), яким визначено перелік учасників, коло суб'єктів системи фінансового моніторингу, встановлено санкції за невиконання вимог щодо ідентифікації клієнтів, збору, збереження та передачі інформації контролюючим органам.

Наведений Закон був розроблений також з метою виявлення та перевірки незаконних фінансових операцій. Згідно з ним, з 2010 року до кола інформаторів включені представники не тільки фінансових установ і професій, а саме: нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги в межах трудових правовідносин), якщо вони беруть участь у здійсненні правочину щодо купівлі-продажу нерухомості, управління активами клієнта, управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах, утворення юридичних осіб та залучення коштів для цього, забезпечення діяльності юридичних осіб та управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Залучення аудиторів до складу учасників національної системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму пояснюється діяльністю міжнародної спільноти. У 1989 році у відповідь на зростаючу загрозу з боку кримінального світу, за рішенням країн «Великої сімки», була створена міждержавна організація – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF – Financial action tasks force). Ключовими документами FATF є Сорок рекомендацій [18], що пропонують певний набір мінімальних стандартів, застосування яких є необхідним для успішної протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Сорок рекомендацій були прийняті FATF у 1990 році, а в 1996, 2003, 2008 та 2012 рр. були переглянуті. Відповідно до вимог 22-ї та 23-ї рекомендацій FATF (у редакції 2012 року), країни мають вживати заходи щодо залучення представників нефінансової діяльності та професій, у тому числі аудиторів, до протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму [12]. А Третя Директива ЄС, переважна більшість положень якої відповідають стандартам FATF, до таких суб'єктів відносять аудиторів, зовнішніх бухгалтерів і податкових радників, відокремлюючи їх від нотаріусів та

інших незалежних фахівців-юристів, «коли вони беруть участь, діючи від імені або на користь клієнта, у будь-яких фінансових операціях або операціях із нерухомістю, або допомагаючи планувати чи виконувати операції своїх клієнтів, які стосуються: (I) купівлі та продажу нерухомості або підприємств; (II) управління грошовими коштами клієнта, його цінними паперами та іншим майном; (III) відкриття або управління банківськими, ощадними рахунками чи цінними паперами; (IV) структуризації внесків, необхідних для створення, роботи та управління компаніями; (V) створення діяльності або управління трастами, компаніями або подібними структурами...» [5].

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що аудитори та аудиторські фірми – це суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які включені до інституційних механізмів внутрішнього фінансового моніторингу України внаслідок необхідності імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Основними робочими положеннями для аудитора та аудиторських фірм під час здійснення аудиторської діяльності є проведення ідентифікації клієнтів, їх класифікації з урахуванням критеріїв ризику та вивчення їх фінансової діяльності на предмет наявності фінансових операцій, які викликають підозри щодо легалізації злочинних доходів. При цьому обсяг такої роботи залежить від виявлення та оцінювання ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Загальні вимоги до процесу оцінки ризику відмивання злочинних доходів та фінансування тероризму відображені в рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF). Відповідно до 1-го стандарту FATF (у редакції 2012 року) «країни повинні визначати, здійснювати оцінку та розуміти ризики, пов'язані з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму для цієї країни. Ґрунтуючись на такій оцінці, країни мають застосовувати підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, з метою забезпечення відповідності заходів із запобігання або протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму ступеню виявлених ризиків. Фінансові установи та визначені нефінансові установи й професії повинні також визначати, оцінювати та вживати ефективні заходи щодо зниження ризиків, пов'язаних з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» [18].

Протягом 2007–2008 рр. FATF було розроблено посібники, в яких окреслено основи та стратегії оцінювання ризику в процесі протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму: «Стратегії оцінки ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму» [28] та «Посібник з питань підходу, заснованого на оцінці ризику, в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» [22] (видані в червні 2007 року). Вказані посібники здебільшого орієнтовані на державні органи та фінансові установи. Останній документ, розроблений спільно з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, США і Великобританією, містить приклади побудови національної оцінки ризику та деякі аспекти її застосування. Багато з основних принципів, що містяться у цих документах, можуть застосовуватися до певних нефінансових установ та професій, зокрема аудиторів та аудиторських фірм, у процесі використання підходу, заснованого на оцінці ризиків. Також у червні 2008 року FATF було видано «Посібник із застосування підходу, заснованого на оцінці ризику, для бухгалтерів» [23], у якому розкриті ключові моменти застосування професійними бухгалтерами (у тому числі аудиторами) такого підходу у своїй роботі при оцінці ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Сутність підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, полягає у своєчасному виявленні ризиків (небезпек), які загрожують ефективній діяльності й призводять до втрат, оцінці рівня цих небезпек за допомогою визначеної системи критеріїв і ознак та здійсненні відповідних заходів, спрямованих на їх зменшення або усунення. За рахунок використання підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, можна забезпечити відповідність заходів, які спрямовані на попередження та виявлення операцій легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, виявленим ризикам. Це дасть змогу найефективніше розподілити ресурси. Основним принципом є те, що ресурси слід спрямовувати відповідно до пріоритетів: найвищим ризикам надається найбільша увага, що можна відобразити за допомогою табл. 1.

Наукове визначення сутності та змісту поняття «ризик» вперше зробив математик Йоганн Тетенс у XVIII ст. Результати його наукових праць з оцінювання ризику були використані на практиці при страхуванні життя. Пізніше, зі зростанням впливу науково-технічного прогресу на фінансово-господарське та соціальне життя суспільства, поняття «ризик» почало використовуватися спочатку в страховій теорії, а потім поширилося

ВАРІАТИВНІСТЬ ДІЙ АУДИТОРА (АУДИТОРСЬКОЇ ФІРМИ) ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПІДХОДУ, ЩО ҐРУНТУЄТЬСЯ НА ОЦІНЦІ РИЗИКУ

Таблиця 1

ОЦІНКА РИЗИКУ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ВИЗНАЧЕНА АУДИТОРОМ (АУДИТОРСЬКОЮ ФІРМОЮ)	ДІЇ АУДИТОРА (АУДИТОРСЬКОЇ ФІРМИ) ПІД ЧАС НАДАННЯ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ
Низький рівень ризику	Обсяг та якість аудиторських процедур не виходять за межі надання аудиторських послуг у звичайному (середньостатистичному) режимі
Середній рівень ризику	Приділяється додаткова увага до діяльності клієнта, внаслідок якої збільшується обсяг та якість аудиторських процедур під час надання аудиторських послуг
Високий рівень ризику	Приділяється підвищена увага до діяльності клієнта, внаслідок якої відбуваються посилені заходи перевірки клієнта, а також збільшується обсяг та якість аудиторських процедур під час надання аудиторських послуг

на економічну теорію. Дослідження з питань економічного ризику активно проводилися в країнах з ринковою економікою наприкінці ХХ ст. Тоді й виникла нова галузь знань – наука про економічний ризик – *ризикологія*.

Поняття «ризик» є різнобічним і складним у вивченні. Багатоманітність теорій ризику узагалю-

є американський економіст П. Бернстайн [2]. Етимологічно слово «ризик» у різних мовах пов'язується, передусім, з появою небезпеки або невпевненості в різних сферах господарської діяльності та суспільно-економічного буття. Певні особливості ризику потребують досліджень його у різних аспектах (табл. 2).

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «РИЗИК» У СПЕЦІАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Таблиця 2

№	ПРИЗВИЩА НАУКОВЦІВ	ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
1.	С.В. Бардаш [1]	Ймовірність настання негативних наслідків, які можуть впливати на досягнення сформованих цілей
2.	В.В. Вітлінський, П.І. Верченко [3]	Об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору
3.	Л.І. Донець [6]	Небезпека втрати ресурсів чи недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів
4.	І.Ю. Івченко [9]	Подія, яка може відбутися чи не відбутися й спрямована на привабливу мету, досягнення якої пов'язане з елементами небезпеки, загрозою втрати
5.	С.М. Ілляшенко [10]	Загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів діяльності
6.	М.М. Клименюк [11]	Властивість системи під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів переходити зі стану нормального функціонування, який забезпечує досягнення системою її цілей, до стану відмови
7.	В.М. Кочетков, Н.А. Шипова [13]	Вартісне вираження імовірнісної події, що призводить до втрат
8.	В.В. Лук'янова, Т.В. Головач [15]	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення суб'єктом очікуваного результату
9.	Н.І. Машина [17]	Ймовірність загрози втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності
10.	О.І. Ястремський [27]	Об'єктивний фактор, органічно пов'язаний з фундаментальними інституціями сучасного суспільства

Узагальнюючи результати вказаних досліджень, стає очевидним, що «ризик» можна визначити як можливість настання несприятливої події. В узагальненому вигляді ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей (інших благ) у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами. Ризик породжується невизначеністю та конфліктністю, які існують незалежно від їх усвідомлення особами, що приймають рішення, і визначається необхідністю прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятися від очікуваного. Ризик вимірюють частотою, ймовірністю виникнення того чи іншого рівня втрат.

На цій основі у визначенні поняття «ризик» слід виокремити такі складові [4]:

- 1) ризик як відображення об'єктивної непевності (при чому об'єктивна непевність сприймається як свідомо інтерпретація непевності суб'єкта оцінювання, управління);
- 2) ризик як непевненість через її психологічне сприйняття. У вказаному розумінні ризик є комбінацією азарту та цілеспрямованих дій і вимірюється за допомогою показника ймовірності (ступеня, міри) переконаності особи. Разом з тим ризик супроводжує процес пізнання людиною світу;
- 3) зв'язок «ризик – непевність» – це суто психологічне явище, що проявляється лише в розрізі людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта). Послідовники психологічного підходу спираються на існуючий тісний зв'язок між суб'єктивними переживаннями людини та об'єктивною дійсністю. Згідно з такою позицією величина ризику має вимірюватися відповідно до психології та свідомості особи, яка наражається на щось невідоме.

Таким чином, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія в діяльності суб'єктів, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Категорію «ризик» можна розглядати в таких ключових аспектах:

- ймовірність настання певної події;
- ступінь відхилення від бажаного результату;
- міра невдачі.

Вищевказане узагальнене визначення ризику може відноситися до будь-якої галузі діяльності суб'єктів господарювання. Проте, з огляду на тему дослідження, це поняття потребує уточнення.

Згідно із Законом № 249-IV, ризики – це небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними клієнтами при наданні ними послуг відповідно до характеру їхньої діяльності з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [8]. Таким чином, під час надання аудиторських послуг для аудитора чи аудиторської фірми ризиком є небезпека того, що вони можуть бути використані їхніми клієнтами для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Спеціалісти FATF виокремлюють деякі функції, які виконуються аудитором (аудиторськими фірмами) і є найбільш «корисними» для клієнтів, що займаються легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом [23] (рис. 1).

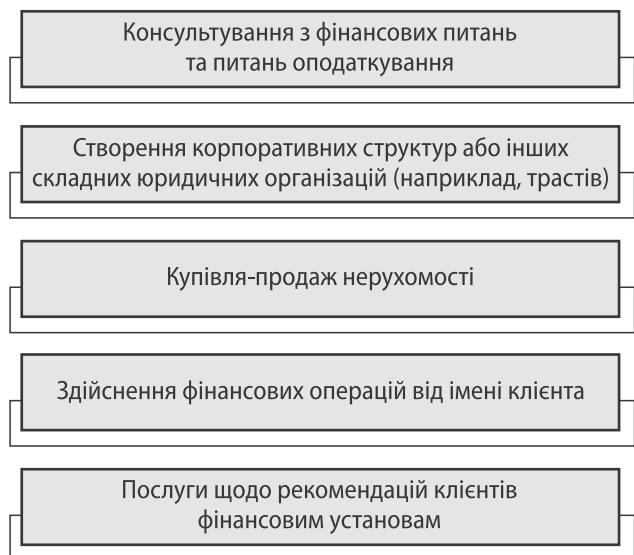

Рис. 1. Основні функції, які може здійснювати аудитор (аудиторська фірма) на користь клієнтів, що займаються легалізацією доходів

Водночас з огляду на професійну діяльність аудиторів та аудиторських фірм існує аудиторський ризик.

Відповідно до Міжнародних стандартів, *аудиторський ризик* (англ. *audit risk*) – це ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку, якщо фінансова звітність суттєво викривлена [19]. Аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику невиявлення.

У свою чергу, *ризик суттєвого викривлення* (англ. *risk of material misstatement*) – це ризик того, що фінансова звітність містить суттєве викривлення до початку аудиту. Вказаний ризик складається з двох компонентів, як визначено нижче, на рівні тверджень:

• *властивий ризик* (англ. *inherent risk*) – це чутливість тверджень щодо класу операції, залишку на рахунку або розкриття інформації до викривлення, яке може бути суттєвим окремо або сукупно з іншими викривленнями, не враховуючи будь-які відповідні заходи контролю;

• *ризик контролю* (англ. *control risk*) – це ризик того, що потенційне викривлення у твердженні стосовно класу операцій, залишку на рахунку або розкриття інформації, яке може бути суттєвим окремо або сукупно з іншими викривленнями, не буде попереджено або своєчасно виявлено та виправлено за допомогою внутрішнього контролю суб'єкта господарювання;

• *ризик невиявлення* (англ. *detection risk*) – це ризик того, що процедури, виконані аудитором для зменшення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня, не дадуть змоги виявити викривлення, що існує та може бути суттєвим окремо або сукупно з іншими викривленнями.

Вищенаведені поняття в контексті дослідження, які тлумачать ризик аудиторської діяльності, слід розглядати у звуженій площині, тобто відносно лише тих клієнтів та діяльності, з приводу яких виникають сумніви щодо їх участі в процесах відмивання злочинних доходів, або фінансування тероризму. Тому поняття «ризик» буде використовуватися в такому контексті:

• *ризик участі* – це небезпека бути суб'єктом операції, яка здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

• *ризик аудиторський* – це небезпека того, що аудитор може висловити невідповідну думку у випадках, коли в документах, наданих для перевірки, наявні операції, які здійснювалися клієнтом з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Друге твердження впливає із вимог законодавства про здійснення повідомлень на користь Держфінмоніторинга про виявлені підозрілі операції.

Іншими словами, відповідно до теми дослідження, можна стверджувати, що ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, під час надання аудиторських послуг містить такі складові (рис. 2).

В.В. Лук'янова та Т.В. Головач у системі ризиків виокремлюють об'єкт, суб'єкт та джерело ризику:

• *об'єкт ризику* – це система, що складається з множини елементів, які мають зв'язки й утворюють певну цілісність. Ефективність та умови функціонування наперед точно не визначені;

РИЗИК УЧАСТІ	– це небезпека бути суб'єктом операції, яка здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму
АУДИТОРСЬКИЙ РИЗИК	– це небезпека того, що аудитор може висловити невідповідну думку у випадках, коли в документах, наданих для перевірки, наявні операції, які здійснювалися клієнтом з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму
Властивий ризик	– це ймовірність наявності операцій, які здійснювалися клієнтом з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму протягом періоду, за який проводиться аудиторська перевірка
Ризик контролю	– це ризик невідповідності системи внутрішнього контролю, яка може допустити наявність операцій, що здійснювалися клієнтом з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму
Ризик невиявлення	– це ймовірність того, що аудиторські процедури підтвердження не дадуть змоги виявити операції, які здійснювалися клієнтом з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, що наявні в документах клієнта, наданих для аудиторської перевірки

Рис. 2. Ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму під час надання аудиторських послуг

- *суб'єкт ризику* – це індивід або колектив, що має право приймати рішення щодо об'єкта ризику й захищений у результатах управління цим об'єктом;

- *джерела ризику* – це явища та процеси, які викликають невизнаність результатів [15].

Розглядаючи систему ризику відмивання злочинних доходів або фінансування тероризму, під час надання аудиторських послуг можна виокремити такі складові (рис. 3).

Рис. 3. Система ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму під час надання аудиторських послуг

Процесу оцінки ризику легалізації злочинних доходів передують процес виявлення (ідентифікації) ризиків (рис. 4).

Рис. 4. Процес ідентифікації ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму

Водночас ідентифікація та оцінка ризиків здійснюється аудитором (аудиторською фірмою) на всіх етапах процесу надання аудиторських послуг:

- 1) встановлення відносин з клієнтом або рішення щодо продовження співпраці з ним;

- 2) вивчення клієнта (суб'єкта господарювання) з метою розуміння його діяльності, середовища, включаючи внутрішній контроль клієнта;
- 3) обговорення завдання із членами аудиторської групи;
- 4) вивчення, оцінки та тестування системи внутрішнього контролю та інформаційної системи;
- 5) виконання аудиторських процедур;
- 6) завершення аудиту.

Дослідження ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, має здійснюватися з урахуванням положень таких документів:

- 1) Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості та МСА 200, у якому наведено визначення аудиторського ризику та його основні компоненти;
- 2) МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства при аудиті фінансової звітності», котрий визначає процедури, які має виконати аудитор щодо ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства;
- 3) МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», який розкриває зміст процедур та порядок оцінки ризиків суттєвих викривлень, котрі можуть існувати у фінансовій звітності, щодо якої необхідно висловити аудиторську думку;
- 4) МСА 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту», який надає рекомендації щодо поняття суттєвості та її взаємозв'язків з аудиторським ризиком.

Серед дослідників, які займалися вивченням проблем оцінки аудиторського ризику, є різні погляди щодо методики його оцінки. Так, на думку А.Г. Загороднього, необхідно проводити кількісну оцінку ризику після його ідентифікації та віднесення до однієї з трьох категорій: відомі, передбачені й раптові ризики [7]. Ю.Ю. Кочинев стверджує, що величина ризику може бути оцінена кількісно (в частках одиниці або відсотках) або якісно, відповідно до градацій (низький, середній, високий ризику) [14]. С.М. Петренко вважає, що визначати кількісну оцінку аудиторського ризику часто принципово неможливо, а в інших випадках не завжди доречно [21], правильніше давати кожному ризику такі характеристики: «високий», «середній», «низький», а також похідні від

них – «максимальний», «нижче середнього», «мінімальний» тощо.

У міжнародній практиці аудиторський ризик легалізації (відмивання) злочинних доходів оцінюється за допомогою методу експертних оцінок на підставі аналізу кожного клієнта за певними критеріями.

Для здійснення оцінки (визначити рівень) ризику на законодавчому рівні у 2010 році розроблені, прийняті та затверджені Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [20], які можуть застосовуватися аудиторами та аудиторськими фірмами для здійснення ними класифікації своїх клієнтів з урахуванням критеріїв ризику. Цим документом визначено, що *оцінка ризику* – це результат аналізу наявних відомостей та інформації про своїх клієнтів та їх діяльність, за яким визначається рівень ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Оцінка ризику здійснюється щодо всіх клієнтів, яким надаються аудиторські послуги.

Відповідно до Пояснювальних записок Рекомендацій FATF № 1: «...Оцінювання ризику...

Від фінансових установ та визначених нефінансових установ та професій (у тому числі аудиторів) слід вимагати вживати належних заходів для виявлення та оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму (для клієнтів, країн або географічних регіонів, а також товарів/послуг/операцій або каналів доставки). Вони повинні документально оформити ці оцінки для того, щоб мати можливість продемонструвати їх підставу, постійно оновлювати ці оцінки, а також мати відповідні механізми для надання інформації про оцінку ризиків компетентним органам та саморегульвним органам. Характер і масштаби будь-якої оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму повинні відповідати характеру і масштабам діяльності. Під час *оцінки ризиків* фінансові установи та особливо визначені нефінансові установи й професії повинні враховувати всі суттєві фактори ризику перед тим, як визначити рівень загального ризику і відповідний рівень заходів з їх мінімізації...» [18].

Узагальнюючи сказане вище, аудитор (аудиторська фірма) для оцінки окремих складових загального ризику легалізації злочинних доходів має здійснити різні види робіт (рис. 5).

ОЦІНКА РИЗИКУ УЧАСТІ	ідентифікація клієнта
ОЦІНКА ВЛАСТИВОГО РИЗИКУ	ідентифікація клієнта
ОЦІНКА РИЗИКУ КОНТРОЛЮ	оцінка системи внутрішнього контролю на предмет можливої наявності операцій клієнта, які можуть здійснюватися з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом
ОЦІНКА РИЗИКУ НЕВИЯВЛЕННЯ	аналіз господарської діяльності клієнта (щодо участі клієнта в операціях легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму) під час надання аудиторських послуг

Рис. 5. Узагальнені дії аудитора щодо оцінки окремих складових ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму

Висновки

Ефективне виконання обов'язків аудиторів (аудиторських фірм) у сфері фінансового моніторингу можливе при використанні підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, який може забезпечити відповідність заходів, спрямованих на попередження та виявлення операцій легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, виявленим ризикам, що сприятиме ефективнішому розподілу ресурсів.

Для застосування підходу, який ґрунтується на оцінці ризиків, аудитор (аудиторська фірма) має чітко усвідомлювати, що оцінці підлягають такі види ризику легалізації злочинних доходів: ризик участі та ризик аудиторський.

При цьому об'єктами вказаного ризику мають бути: інформація, яка засвідчує ідентифікацію замовника аудиторських послуг (клієнта); господарські операції діяльності замовника (клієнта),

засвідчені документально; система внутрішнього контролю замовника (клієнта).

Оцінка ризику легалізації (відмивання) злочинних доходів може здійснюватися аудитором (аудиторськими фірмами) за допомогою методу експертних оцінок на підставі аналізу кожного клієнта за певними критеріями. При цьому аудитор (аудиторська фірма) має виконати такі дії: ідентифікацію

клієнта; оцінку системи внутрішнього контролю на предмет можливої наявності операцій клієнта, які можуть здійснюватися з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; аналіз господарської діяльності клієнта (щодо його участі в операціях легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму) під час надання аудиторських послуг.

1. Бардаш С.В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень [Текст] / С.В. Бардаш. – К.: КНТЕУ, 2008. – 312 с.
2. Бернштейн П. Против богов: Упрощение риска / П. Бернштейн; [пер. с англ.] – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 400 с.
3. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст]: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Директива Європейського парламенту та Ради 2005/60/ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму» від 26.10.2005 р.
6. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: [навч. посібник] / Л.І. Донець. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 312 с.
7. Загородній А.Г. Управління ризикам аудиторської діяльності / А.Г. Загородній, Л.М. Пилипенко. – Львів: Вид-во «Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – 128 с.
8. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (зі змінами та доповненнями) від 28.11.2002 р. № 249-IV.
9. Івченко І.Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: [навч. посібник] / І.Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
10. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навч. посібник] / С.М. Ілляшенко. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 220 с.
11. Клименюк М.М. Управління ризиками в економіці: [навч. посіб.] / М.М. Клименюк, І.А. Брижань. – К.: Просвіт, 2000. – 256 с.
12. Коваленко В.В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму: Монографія / В.В. Коваленко, С.О. Дмитров, А.В. Єжов. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 140 с.
13. Кочетков В.Н. Экономический риск и методы его измерения: [учебное пособие] / В.Н. Кочетков, Н.А. Шипова. – К.: Европ. ун-т, 2003. – 68 с.
14. Кочинев Ю.Ю. Оценка аудиторского риска: основы теории / Ю.Ю. Кочинев // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 1. – С. 15–28.
15. Лук'янова В.В. Економічний ризик: навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академвидав., 2007. – 464 с.
16. Мамишев А.В. Ризикоорієнтований підхід до виявлення аудитором фінансових шахрайств і злочинів із відмивання грошей / А.В. Мамишев // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 80–88.
17. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання: [навч. посібник] / Н.І. Машина. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 188 с.
18. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення: Рекомендації FATF, затверджені Пленарним засіданням FATF 16 лютого 2012 року.
19. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, надання впевненості та супутніх послуг [Електронний ресурс]; україномовна версія; Міжнародна Федерація Бухгалтерів (IFAC). – 2010. – Частина 1. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua>
20. Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму» від 03.08.2010 р. № 126.
21. Петренко С.М. Оценка риска как составляющая процедура планирования аудита / С.М. Петренко // Научно-технический сборник. – 2008. – № 87. – С. 284–290.
22. Посібник з питань підходу, заснованого на оцінці ризику, в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Основні принципи та процедури: затверджений на Пленарному засіданні FATF у червні 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurasiangroup.org>
23. Руководство по применению подхода, основанного на оценке риска, для бухгалтеров [Електронний ресурс] / неофициальный перевод; ФАТФ/ОЭСР. – 17 июня, 2008. – Режим доступу: <http://eurasiangroup.org>
24. Чумакова І.Ю. Регулювання та нагляд за аудитором як суб'єктами фінансового моніторингу / І.Ю. Чумакова // Незалежний аудитор. – 2013. – № 1 (12). – С. 41–44.
25. Чумакова І.Ю. Суб'єкти чи не суб'єкти первинного фінансового моніторингу? / І.Ю. Чумакова // Незалежний аудитор. – 2012. – № 6. – С. 41–43.
26. Шульга Н. Ще раз про обов'язки суб'єкта первинного фінансового моніторингу / Н. Шульга // Незалежний аудитор. – 2012. – № 8. – С. 24–26.
27. Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику: [навч. посібник для студентів екон. спец. вищих навч. закладів] / О.І. Ястремський. – К.: «АртЕк», 1997. – 248 с.
28. Money Laundering & Terrorist Financing Risk Assessment Strategies [Електронний ресурс]. – 18 Jun 2008. – Режим доступу: www.fatf-gafi.org

1. Bardash S.V. Control of business entities' activities: hypotheses and versions of disorders. – K.: KNTEU, 2008. – 312 p. [in Ukrainian]
2. Bernstein P. Against the Gods: the Remarkable Story of Risk [tran. from Eng.] – Moscow: PC "Olimp-Business", 2000. – 400 p. [in Russian]
3. Vitlinskiy V.V., Verchenko P.I. Analysis, modeling and management of economic risk [Teach method. Guide]. – K.: KNEU, 2000. – 292 p. [in Ukrainian]
4. Vitlinskiy V.V., Velykoivanenko V.V. Riskology in economics and entrepreneurship: monograph. – K.: KNEU, 2004. – 480 p. [in Ukrainian]
5. Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing. [in Ukrainian]
6. Donets L.I. Economic risks and methods of assessment [guidebook]. – Kyiv: Center of study Literature, 2006. – 312 p. [in Ukrainian]
7. Zagorodniy A.G. Risks Management in audit activity. – Lviv: Publishing House "National University" Lviv Polytechnic, 2008. – 128 p. [in Ukrainian]
8. Law of Ukraine "On prevention and counteraction to money legalization (laundering) and financing of terrorism" (as amended) of 28.11.2002 № 249-IV. [in Ukrainian]
9. Ivchenko I.Yu. Modeling of economic risks and risk situations [guidebook] / I.Yu. Ivchenko. – Kyiv: Center of study Literature, 2007. – 344 p. [in Ukrainian]
10. Ilyashenko S.M. Economic risk: [guidebook]. – 2nd ed., add. and revised. – Kyiv: Center of study Literature, 2004. – 220 p. [in Ukrainian]

11. *Klimenyuk M.M., Brizhan I.A.* Managing risk in the economy [guide-book]. – K.: Prosvit, 2000. – 256 p. [in Ukrainian]
12. *Kovalenko V.V., Dmitrov S.O., Yezhov A.V.* International experience in the area of combating money laundering and terrorist financing: Monograph. – Sumy: UAB National Bank, 2007. – 140 p. [in Ukrainian]
13. *Kochetkov V.N., Shipov N.A.* Economic risk and methods of assessment [Textbook]. – K.: Europe University, 2003. – 68 p. [in Russian]
14. *Kochynov Yu.Yu.* Audit risk assessment: fundamentals of theory // Financial audit and analysis. – 2009. – № 1. – P. 15-28. [in Russian]
15. *Lukyanova V.V., Holovatch T.V.* Economic risk: study guide. – K.: Akademydav, 2007. – 464 p. [in Ukrainian]
16. *Mamyshev A.V.* Risk-oriented approach for auditors to identify financial frauds and crimes of money laundering // Finance of Ukraine. 2013. – № 4. – P. 80-88. [in Ukrainian]
17. *Machyna N.I.* Economic risk and methods of assessment [teach. guide]. – Kyiv: Center of study Literature, 2003. – 188 p. [in Ukrainian]
18. *International standards for combating money laundering and financing of terrorism and proliferation of weapons of mass destruction: the FATF Recommendations adopted by the FATF Plenary meeting on February 16, 2012.* [in Ukrainian]
19. *International Standards on Quality Control, Audit, Review, Assurance and Related Services* [electronic resource]; Ukrainian version, the International Federation of Accountants (IFAC). – 2010. – Part 1. – Available at: <http://www.apu.com.ua> [in Ukrainian]
20. *Order of the State Committee for Financial Monitoring of Ukraine "On Approval of the risk criteria of money legalization (laundering) and financing of terrorism"* from 03.08.2010, № 126. [in Ukrainian]
21. *Petrenko S.M.* Risk assessment as part of the audit planning process // Scientific and technical collection. – 2008. – № 87. – P. 284-290. [in Russian]
22. *Handbook on the risk based approach to combat money laundering and terrorist financing. Basic principles and procedures: approved at the FATF Plenary meeting in June 2007* [electronic resource]. – Available at: <http://eurasiangroup.org> [in Ukrainian]
23. *Guidance on the application of an approach based on risk assessment for accountants* [electronic resource] / unofficial translation; FATF / OECD. – June 17, 2008. Available at: <http://eurasiangroup.org> [in Russian]
24. *Chumakova I.Yu.* Regulation and supervision of auditors as subjects of financial monitoring // Independent auditor. – 2013. – № 1 (12). – P. 41-44. [in Ukrainian]
25. *Chumakova I.Yu.* Subjects or not subjects of primary financial monitoring? // Independent auditor. – 2012. – № 6. – P. 41-43. [in Ukrainian]
26. *Shulga N.* Once again on the responsibilities of the subject of primary financial monitoring // Independent auditor. – 2012. – № 8. – P. 24-26. [in Ukrainian]
27. *Yastremskyi O.I.* Basic theory of economic risk: [study guide for students of Economics at higher educ. institutions. – K.: "Artek", 1997. – 248 p. [in Ukrainian]
28. *Money Laundering & Terrorist Financing – Risk Assessment Strategies* [electronic resource]. – 18 Jun 2008. – Available at: www.fatf-gafi.org. [in English]

Дата подання рукопису: 02.12.2013 р.